

Chrześcijańska Akademia Teologiczna	
Wpłynęło dn.	2025-05-21
Nr	190/2025
Zał.	

Prof. dr hab. Szymon Kawalla

Warszawa 28.04.2025

Recenzja

dysertacji doktorskiej księdza magistra Rafała Dmitruka pod tytułem „*Bogogłosnik Poczajowski jako fenomen kulturowy i jego recepcja we wschodniosłowiańskich strukturach cerkiewnych*” napisana pod kierunkiem promotora profesora dr hab. Włodzimierza Wołosziuka

Recenzja sporządzona została na podstawie umowy zawartej z Chrześcijańską Akademią Teologiczną w Warszawie na podstawie uchwały Senatu Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie podjętej dnia 27 lutego 2025 roku w dziedzinie nauk teologicznych, dyscyplinie nauki teologiczne, w zakresie teologii praktycznej.

Przedstawiona do recenzji dysertacja naukowa składa się z:

Spisu treści

Wykazu skrótów

Wstępu

Rozdziału I - *Treść teologiczno-muzyczna Bogogłosnika Poczajowskiego, jako przykład liturgicznej pobożności*

Rozdziału II - *Historyczne uwarunkowania rozwoju treści pieśni Bogogłosnika a ich recepcja estetyczna*

Rozdziału III - *Analiza teologiczno-muzyczna wybranych pieśni religijnych zawartych w Zbiorze Poczajowskim*

Zakończenia

Bibliografii

Aneksów

Ocena dysertacji doktorskiej

Wstęp

Wstęp składa się z trzech logicznie przedstawionych części.

Część pierwsza zawiera główne założenia naukowo - teologiczne które doktorant zamierza rozwinąć w bardzo interesującej tematyce dysertacji naukowej. Głównym aspektem w pracy badawczej jest zamieszczony cytat z pracy *„Życie religijne wierzącego chrześcijanina pozostaje w harmonii z jego codziennym funkcjonowaniem, co wyraża się w integracji aspektów kościelnych..i świeckich..”*. W dalszej części doktorant podkreśla znaczenie pieśni religijnej w *„rozwoju więzi kulturowej, językowej oraz wyznaniowej”* (cytat) co ma też duże znaczenie w pielęgnacji pamięci historycznej, religijnej i zachowaniu oryginalnego języka starokijowskiego. Autor dysertacji podaje też nazwiska wielu wybitnych naukowców, których prace stanowiły bazę naukową do prac analitycznych nad antologią tego wspaniałego dzieła jakim jest Bogogłosnik Poczajowski.

W drugiej części Wstępu ksiądz Rafał Dmitruk prezentuje główne założenia metodologiczne dysertacji doktorskiej korzystając z opracowania Tadeusza Pilcha - *„Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych.”* Ze względu na interdyscyplinarne uwarunkowania badawcze w pracy zastosowano następujące rozwiązania metodologii badań naukowych:

Podejście historyczne

Ujęcie kulturowe

Podejście muzyczno-liturgiczne

Autor dysertacji w części trzeciej Wstępu przedstawia strukturę pracy naukowej, omawiając krótko treść poszczególnych rozdziałów.

Rozdział I - Treść teologiczno-muzyczna Bogogłosnika Poczajowskiego, jako przykład liturgicznej pobożności

Rozdział ten składa się z czterech podrozdziałów.

W podrozdziale pierwszym autor pracy omawia koncepcje naukowe dotyczące powstania Bogogłosnika Poczajowskiego przedstawiając zawartość antologii pieśni, które zostały podzielone na następujące kategorie:

Część pierwsza - Pieśni świętom Pańskim (22 pieśni); Inne pieśni na Boże Narodzenie (8 pieśni); Na Objawienie Pańskie (5 pieśni); Na Spotkanie Pańskie (3 pieśni); Na Niedzielę o Synu marnotrawnym (2 pieśni); Na Niedzielę Mięsopestną (3 pieśni); Na Niedzielę Seropustną (1 pieśń); Na Niedzielę 1. Wielkopostną (1 pieśń); Na Niedzielę 2. Wielkopostną (1 pieśń); Na Niedzielę 3. Wielkopostną (1 pieśń); Na Niedzielę 4. Wielkopostną (1 pieśń); Na Niedzielę 5. Wielkopostną (1 pieśń); Na Wjazd Pański (1 pieśń); Na Święty, Wielki Piątek (1 pieśń); Na Świętą, Wielką Sobotę (1 pieśń); Na Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa (9 pieśni); Na Wniebowstąpienie Pańskie (4 pieśni); Na Zesłanie św. Ducha (3 pieśni); Przenajświętrzej Trójcy (2 pieśni); O Przenajświętrzej Eucharystii (4 pieśni); Na Przemienienie Pańskie (3 pieśni); Na Podwyższenie Przenajświętrzego Krzyża (3 pieśni); Jezusowi Chrystusowi Cudotwórczemu (3 pieśni); Pieśń Psalmowa (3 pieśni)

Część druga - Pieśni Świętym Bogurodzicznym (5 pieśni); Na Opiekę Przenajświętrzej Bogurodzicy (4 pieśni); Na Wprowadzenie Przenajświętrzej

Bogurodzicy (6 pieśni); Na Poczucie Przenajświętzej Bogurodzicy (5 pieśni); Na Zwiastowanie Przenajświętzej Bogurodzicy (5 pieśni); Na Cierpienie Przenajświętzej Bogurodzicy (3 pieśni); Na położenie Ryzy Przenajświętzej Bogurodzicy (1 pieśń); Na Zaśnięcie Przenajświętzej Bogurodzicy (5 pieśni); Przenajświętzej Bogurodzicy Cudotwórczej (19 pieśni); Modlitewne do Przenajświętzej Bogurodzicy (9 pieśni);

Część trzecia - Pieśni czczone Świętym: Świętym Bogoojcom Joachimowi i Annie (2 pieśni); Błogosławionemu Świętomęczennikowi Jozafatowi (3 pieśni); Świętobliwej Matce Paraskiewie (1 pieśń); Świętemu Wielkomęczennikowi Dymitrowi (3 pieśni); Świętej Męczennicy Paraskiewie (2 pieśni); Świętym Darmoleczącym Kosmie i Damianowi (2 pieśni); Na sobór Świętego Arcystratega Michała (7 pieśni); Świętemu Andrzejowi Pierwszopowołanemu (1 pieśń); Świętej Wielkomęczennice Barbarze (5 pieśni); Hierarsze Chrystusowemu Mikołajowi Cudotwórcy (11 pieśni); Świętemu Pierwszomęczennikowi Stefanowi (1 pieśń); Świętemu Bazylemu Wielkiemu (5 pieśni); Trzem Świętym Hierarchom (1 pieśń); Świętobliwemu Aleksemu Człowiekowi Bożemu (1 pieśń); Świętemu Wielkomęczennikowi Jerzemu (2 pieśni); Świętemu Apostołowi i Ewangelście Janowi Teologowi (3 pieśni); Świętemu Onufremu Wielkiemu (6 pieśni); Na Narodzenie Świętego Jana Chrzciciela (2 pieśni); Świętym Apostołom Piotrowi i Pawłowi (2 pieśni); Świętemu Prorokowi Eliaszkowi (2 pieśni); Świętemu Wielkomęczennikowi Pantelejmonowi (1 pieśń); Na ścięcie Czcigodnej Głowy Świętego Jana Chrzciciela (3 pieśni);

Część czwarta - Pokutne i błagalne (44 pieśni).

Tytuły pieśni ksiądz Rafał Dmitruk podaje w języku oryginalnym z tłumaczeniem na język polski.

W dalszym fragmencie autor pracy odnosi się do tekstów zarówno literackich jak też muzycznych dokumentując trafnie dobranymi przykładami nutowymi i tekstowymi.

W podsumowaniu tego podrozdziału doktorant słusznie zauważa że cytuję *„Wschodniosłowiańska twórczość pieśni duchownych ma swoje korzenie w starożytnej narodowej hymnografii i folklorze. Jednocześnie ujawnia typologiczne podobieństwa z zachodnioeuropejską religijną twórczością pieśniarską. Wschodniosłowiańskie, wielowiekowe dziedzictwo duchowno-pieśniarskie, musimy obiektywnie ocenić jego wartość artystyczną i znaczenie jego wpływu na kształtowanie świata duchowego i mentalności wschodnich chrześcijan.”*

Kolejny podrozdział dotyczy istoty kultu cudownych ikon Matki Bożej, który niewątpliwie był dużym duchowym natchnieniem do tak licznej twórczości literackiej i muzycznej poświęconej Matce Bożej.

Szczególne miejsce w antologii pieśni Bogogłosnika Poczajowskiego zajmują pieśni Pokutne i Wielkopostne podzielone tematycznie:

- „1) pieśni okresu poprzedzającego Wielki Post (Niedziele przygotowawcze);
- 2) pieśni wielkopostne oraz pieśni o Mękach Chrystusa;
- 3) pieśni o cierpiącej Matce Bożej;
- 4) pieśni pokutne.” (cytat)

Autor dysertacji omawiając treść wyżej wspomnianych pieśni odnosi się do wielkiego znaczenia w teologii chrześcijańskiej postu i pokuty za popełnione przewinienia, dokumentując oryginalnymi przykładami tekstów.

Rozdział pierwszy kończy podrozdział czwarty, który jest opracowaniem analitycznym chełmskiego wydania pieśni religijnych. Autor nakreśla rys historyczny związany z uwarunkowaniami polityczno kulturowymi twórczości literacko-muzycznej pieśni religijnych w Cerkwi Prawosławnej na tym obszarze.

Jego Eksceleńcja Arcybiskup Lubelski i Chełmski Abel powierzył profesorowi Włodzimierzowi Wołoszowi i jego małżonce Juliannie zrealizowanie dzieła, które zgromadziło pieśni cerkiewne stworzone na przestrzeni wielu wieków przez prawosławnych kompozytorów na Chełmszczyźnie i Podlasiu. W tej antologii chełmskiej znalazły się między innymi pieśni z omawianego przez autora dysertacji Bogogłasnika Poczajowskiego.

Rozdział II - Historyczne uwarunkowania rozwoju treści pieśni Bogogłasnika a ich recepcja estetyczna

Ksiądz Rafał Dmitruk w sposób czytelny i zgodny z głębokim przekazem duchowości treści liturgicznych i modlitewnych w wierszach duchowych Kościoła prawosławnego analizuje pod względem historycznym i teologicznym treści zawarte w pieśniach Bogogłasnika Poczajowskiego. Pieśni te „Są często inspirowane Pismem Świętym i literaturą religijną, zwłaszcza spuścizną świętych Ojców Kościoła.” (cytat) Autor dysertacji wykazał się obszerną wiedzą tematyczną odnosząc się do bogatych źródeł naukowych.

W kolejnej fazie analizy tematu związanego z Bogogłasnikiem prezentowany jest problem kształtowania się pieśni religijnych poprzez wschodniosłowiański gatunek wokalny - kant.

Kanty wschodniosłowiańskie uzależnione były od: „obszaru narodowościowego, wyznania, sfery przynależności (nieliturgiczne, paraliturgiczne), języka (cerkiewnosłowiański, języki narodowe), problematyki (niezwykła różnorodność; pomimo tradycyjnego podziału na kanty religijne i świeckie).” (cytat)

W dalszej kolejności doktorant omawia kolejno przykłady zachodnioeuropejskiej pieśni religijnej na terenie Rusi Południowej, południowo-ruskie kanty pierwszej połowy XVIII wieku, kanty zachodnio-ukraińskie lat pięćdziesiątych XVII wieku do lat dwudziestych wieku XVIII, kanty zachodnio-ukraińskie od lat 30. XVII stulecia do roku 1791, kanty wschodnio-ukraińskie połowy XVII do XVIII wieku.

Szczegółowa analiza tej tematyki poparta jest licznymi odniesieniami do prac naukowych wybitnych teologów. Wykazane są przenikania kultur krajów słowiańskich, Węgier, krajów zachodnioeuropejskich oraz protestanckich. Duży znaczenie na melodykę i rytmikę miał wpływ folkloru nawiązujący do pieśni ludowych i tańców takich jak mazurki, pawany marsze i inne.

Rozdział III - Analiza teologiczno-muzyczna wybranych pieśni religijnych zawartych w Zbiorze Poczejowskim

W rozdziale trzecim ksiądz Rafał Dmitruk przedstawia wybrane pieśni paraliturgiczne zamieszczone w Bogogłosniku Poczejowskim pod kątem praktycznym, czyli wykonawczym, prezentując ich walory muzyczne oraz zwracając uwagę na wydobycie poprzez interpretację najważniejszych elementów przekazu teologicznego. Ważnymi zagadnieniami są też: teologia śpiewu i zasadność opracowań oryginalnych monodycznych pieśni w formie chorału czterogłosowego. Podane są przykłady ze Starego Testamentu dotyczące wykorzystywania pieśni w różnych sytuacjach życia Izraelitów. Nowy Testament znacznie mniej nawiązuje do śpiewu, ale szczególnie w Dziejach Apostolskich znajdziemy nawiązanie do ważnej roli śpiewu jako elementu ewangelizacji.

W podrozdziale drugim poddane są analizie teologicznej i muzycznej pieśni: „Podniesienie Krzyża Świętego”. Boże Narodzenie reprezentują dwie kolędy - „Teraz Adamie rozwesel się” oraz „Dzisiaj w Betlejem” która we wschodniosłowiańskiej praktyce paraliturgicznej występuje pod tytułem „Niebo i ziemia...”. Na uroczystość Chrztu Pańskiego Pańskiego wybrano pieśni - „Wespół niebo i ziemia” oraz „Rzeko Jordanie gotuj swe fale”. Zmartwychwstanie Pańskie - reprezentuje pieśń „Jerozolimo światlejsza od gwiazd”. Zesłanie Świętego Ducha na Apostołów - pieśń „Wszystkie Tobie chóry...”

W kolejnym podrozdziale występują wybrane pieśni ku czci Bogurodzicy (w strukturze spisu treści podany jest podrozdział 3 i 4 w pracy zabrakło wyszczególnienia tych podrozdziałów).

Pieśń na Narodzenie Matki Bożej - „Sławne Narodzenie Zawsze Dziewicy”, kolejna pieśń to „Prawdziwa Matko Święta”

Pieśń na wprowadzenie Matki Bożej do Świątyni - „Patriarchowie świętujcie”

W podrozdziale Pieśni inne doktorant wybrał - Pieśń Wielkopostną „Królu Chryste...”, Pieśń do św. Mikołaja - „Oczywisty całemu światu”, Hymn pierwszy o śmierci oraz Pieśń o śmierci z tekstem polskim.

W całej strukturze prezentującej wybrane pieśni z Błogogłosnika Poczejowskiego autor dysertacji zastosował jednolitą formę analityczną. Przedstawia rycinę z oryginalną wersją pieśni poddając analizie teologicznej, literackiej i muzycznej, następnie prezentuje tę pieśń w opracowaniu na chór czterogłosowy.

Przeprowadzone powyżej wspomniane analizy cechuje profesjonalne dogłębnie przemyślane postępowanie analityczne zasługujące na najwyższą ocenę. Wielokrotnie autor przytacza w całości tekst literacki słusznie uzasadniając tą decyzję specjalnymi walorami teologiczno-artystycznymi.

W podrozdziale piątym ksiądz Rafał Dmitruk wykazuje znaczący wpływ źródeł hymnograficznych kształtujących twórczość paraliturgiczną pieśni zawartych w Bogogłosniku Poczejowskim ze szczególnym nawiązaniem do wspaniałych psalmów króla Dawida.

Na przełomie XX i XXI wieku kultywowanie pieśni religijnych w życiu Kościoła prawosławnego ma duże znaczenie. W wielu społecznościach religijnych tradycja śpiewu jako formy modlitewnej, liturgicznej jest wspaniałym nawiązaniem do tradycji

i pamięci kulturowej oraz historycznej, są jednak miejsca, gdzie zapomina się o pięknym bogatym dorobku twórczym pieśni cerkiewnych a nawet uważa się to jako przeżytek. Dlatego należy prezentować to wspaniałe dzieło wokalne jakim jest Bogogłosnik Poczajowski, a niniejsza dysertacja doktorska jest niewątpliwym przyczynkiem do prezentacji tego zabytku religijnej prawosławnej kultury literacko-muzycznej.

W Zakończeniu ksiądz Rafał Dmitruk podsumowuje opracowany temat podjęty w dysertacji doktorskiej.

Przedstawiona bibliografia świadczy o bardzo solidnym przygotowaniu się doktoranta do opracowania tematyki pracy i umiejętności doboru i korzystania z dorobku naukowego.

Aneksy zrealizowane są bardzo dobrze pozwalające czytelnikowi na wgląd do dokumentacji związanej z tematyką pracy.

Pracę doktorską przedłożoną do oceny, po zrealizowaniu kilku korekt rekomenduję do druku.

Konkluzja

Po zapoznaniu się z przedłożoną przez księdza magistra Rafała Dmitruka dysertacją doktorską pod tytułem „*Bogogłosnik Poczajowski jako fenomen kulturowy i jego recepcja we wschodniosłowiańskich strukturach cerkiewnych*” napisana pod kierunkiem profesora doktora habilitowanego Włodzimierza Wołosziuka spełnia warunki określone w art. 187, ust. 1-2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 742 z późn. zm) o stopniach naukowych i tytule naukowym w dziedzinie nauk teologicznych, dyscyplinie nauki teologiczne, w zakresie teologii praktycznej i wnoszę o dopuszczenie doktoranta do publicznej obrony pracy doktorskiej.

Szymon Kawał